

ŠIAULIŲ MIESTO DARBO RINKOS SITUACIJOS 2004–2009 M. LYGINAMOJI ANALIZĖ LIETUVOS EKONOMINIŲ POKYČIŲ KONTEKSTE

Rasa Balvočiūtė

Šiaulių universitetas, Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai, Lietuva

El. paštas rasa.balvociute@gmail.com

Anotacija

Straipsnyje pateiktas Šiaulių miesto darbo rinkos situacijos 2004–2009 m. tyrimas, lyginant ją su vidutiniais darbo rinkos rodiklių pokyčiais šalyje. Aptarti ir įvertinti svarbiausių gyventojų aktyvumo rodiklių (darbo jėgos, užimtumo, nedarbo, emigracijos, savarankiškai dirbančių ir samdomų darbuotojų) pokyčiai spartaus ekonomikos augimo ir ekonominės recesijos laikotarpiu. Nustatyta darbo rinkos ir makroekonominių rodiklių tarpusavio priklausomybė leido įvertinti darbo rinkos rodiklių poveikio skirtumus Lietuvos ir Šiaulių miesto darbo rinkose.

Pagrindiniai žodžiai: darbo rinka, gyventojų aktyvumas, darbo rinkos lankstumas, makroekonominiai rodikliai.

Įvadas

Darbo rinka yra neatsiejama šalies ūkio vystymosi dalis, nes jos funkcionavimas reiškiasi per darbo jėgos paklausos ir pasiūlos formavimąsi, makroekonominių rodiklių pokyčius, darbdavių ir darbuotojų santykius rinkoje bei valstybės vykdomą užimtumo politiką. Darbo rinkos problemos aktualios tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektu. Jos padeda nustatyti ūkio plėtros galimybes bei grėsmes ne tik analizuojamu laikotarpiu, bet ir ateityje. Lietuvoje darbo rinkos problemas nagrinėjo ne mažai mokslininkų: Gruževskis (1991–2011 m.), Kabaila (1994–2007 m.), Misiūnas (1997–2007 m.), Okunevičiūtė-Neverauskienė (2001–2011 m.), Pocius (1994–2011 m.), Šileika (1991–2011 m.) ir kt. Šių autorių tyrimai ir mokslo darbai buvo nukreipti į bendros darbo rinkos situacijos Lietuvoje analizę arba atskirus jos aspektus (darbo sąlygas, darbo užmokestį, darbuotojų poreikius, struktūrinius darbo rinkos pokyčius, socialinius gyventojų sluoksnius ir kt.). Nors mokslinėje ir kitoje literatūroje dažnai minimi vis didėjantys ekonominiai ir socialiniai regionų skirtumai, tačiau šiuo požiūriu darbo rinka tyrinėta palyginti menkai. Vienas Europos Sąjungos (ES) dokumentuose nurodomų uždavinių – mažinti šalių socialinius-ekonominius skirtumus ir sudaryti vienodas gyvenimo bei darbo sąlygas visiems šalies gyventojams. Tačiau kai kurie požymiai, kaip antai

sostinės ir uostamiesčio spartesnio vystymosi sukuriama didesnė trauka jauniems, išsilavinusiems žmonėms, rodo, kad regioniniai skirtumai nemažėja.

Šiauliai yra ketvirtas pagal dydį šalies miestas, kuriame daugelį metų dominavusį pramonės sektorių vis labiau keičia paslaugos. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, Šiauliuose 2010 m. užimtųjų pramonės sektoriuje buvo tik 16 proc., o paslaugų sektoriuje dirbo 61 proc. miesto darbingo amžiaus gyventojų. Tokia tendencija būdinga daugeliui šalies miestų. Tačiau, kaip rodo tyrimai (Andriukaitienė, 2007), Šiaulių miesto darbo rinkos situacija skiriasi nuo situacijos kituose jos regionuose. Šiaulių miestas nėra priskiriamas probleminėms teritorijoms, tačiau tyrimuose pagal daugelį ekonominių ir darbo rodiklių jį dažniausia lenkia kiti didieji Lietuvos miestai (Vilnius, Klaipėda, Kaunas). Todėl tikėtina, kad Šiaulių miestas ekonominiu ir darbo rinkos vystymosi požiūriu atspindi tam tikrą „vidutinę“ padėtį, tačiau tai patvirtinančių ar paneigiančių tyrimų nėra.

2008 m., kai daugelyje Europos šalių ir kai kuriuose Lietuvos miestuose jau buvo jaučiami lėtėjančios ekonomikos požymiai, Šiauliuose kurį laiką vis dar inertiškai didėjo įmonių apyvarta, augo nekilnojamojo turto kainos, o darbo rinkoje trūko darbo jėgos. Todėl įmonės turėjo greitai reaguoti į pasikeitusią ekonominę aplinką ir pertvarkyti veiklą taip, kad patirtų kaip galima mažesnius nuostolius, tačiau ne visos gebėjo tai padaryti. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2007 m. Šiauliuose 78 įmonėse pradėti bankroto procesai, 2008 m. – 142, 2009 m. – 137. Laiku numačius galimas tolesnes ekonominio vystymosi tendencijas, buvo galima išvengti arba sušvelninti ekonominio nuosmukio poveikį miesto įmonėms ir jų darbuotojams. Todėl svarbu nuolat analizuoti ir vertinti Šiaulių miesto darbo rinką kitų ūkio vystymosi rodiklių kontekste, lyginti miesto ekonominę situaciją su kitais šalies regionais.

Tyrimo objektas – Lietuvos ir Šiaulių miesto darbo rinkos rodiklių pokyčiai 2004–2009 m.

Tyrimo tikslas – atlikti Lietuvos ir Šiaulių miesto darbo rinkos rodiklių 2004–2009 m. lyginamąją analizę šalies ekonominių pokyčių kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti darbo rinkos sampratą ir pagrindines jos charakteristikas.
2. Atlikti Lietuvos ir Šiaulių miesto darbo rinkos rodiklių pokyčių 2004–2009 m. lyginamąją analizę.
3. Palyginti Lietuvos ir Šiaulių miesto darbo rinkų rodiklių ryšius su charakteringais makroekonominiais rodikliais, atskleisti esminius skirtumus tarp šių darbo rinkų.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, sisteminimas, statistinių duomenų grupavimas, struktūrinė ir dinaminė rodiklių analizė, lyginamoji analizė, koreliacinė-regresinė analizė.

Gyventojų aktyvumo santykiniai rodikliai skaičiuojami nuo bendro gyventojų skaičiaus, kadangi taip siekiama geriau atspindėti socialinę-ekonominę situaciją šalyje ir Šiaulių mieste. Dėl statistinių duomenų stygiaus tyrime naudoti ne Šiaulių miesto, bet apskrities nominaliojo darbo užmokesčio duomenys.

Tyrimo metu nebuvo analizuojami tokie makroekonominiai rodikliai kaip infliacija ir tiesioginės užsienio investicijos dėl netiesioginio (infliacija) arba nežymaus (tiesioginės užsienio investicijos) poveikio darbo rinkai.

Darbo rinkos samprata ir pagrindinės jos charakteristikos

Darbo rinka, kuri yra sudedamoji rinkos ekonomikos dalis, be savo pagrindinės funkcijos – darbo jėgos paskirstymo tarp ekonominių veiklų, profesijų, teritorijų, įmonių – atlieka dar dvi socialines-ekonomines funkcijas: 1) paskirsto gyventojų pajamas darbo apmokėjimo forma ir taip skatina darbinę veiklą; 2) visiems formaliai sudaro vienodas galimybes pasinaudoti teise į darbą ir profesinį tobulėjimą (Martinkus, Beržinskienė, 2007).

Šileika ir Andriušaitienė (2007) darbo rinką apibūdina kaip rinkos posistemį arba, populiariai kalbant, jos sudėtinę dalį, kur pirkimo-pardavimo objektas yra specifinė prekė – potencialus darbuotojas. Taigi ši darbo rinka – tai specifinė mainų forma, prekiniiais ir piniginiiais santykiais įtraukianti potencialų darbuotoją į darbo procesą ir formuojanti atitinkamų ekonominių santykių sistemą tarp pagrindinių ekonominių veiksnių – darbo ir kapitalo. Makauskienė ir kt. (1998), Martinkus (2002), Stulgienė, Daunorienė (2009) darbo rinką apibrėžia kaip sudedamąją rinkos ekonomikos dalį, kurioje vyksta darbo jėgos pasiūla ir paklausa, jos pasiskirstymas ir persiskirstymas tarp darbo rinkoje veikiančių ūkio subjektų.

Gražulis, Gruževskis (2009) teigia, kad Lietuvos

darbo rinkos pokyčius veikia darbo jėgos pasiūlos ir paklausos kaita, nedarbo lygis, minimalaus darbo užmokesčio politika, teisinis darbo santykių reguliavimas ir socialinių partnerių bendradarbiavimas. Nuo 2001 m. Lietuvos darbo rinkos politiką vis stipriau veikia ekonominė / darbo migracija ir globalūs pokyčiai ekonominėje erdvėje. Darbo rinkos tyrimų svarbą bendrame ekonominės situacijos kontekste išryškino 2008 m. kilusi pasaulinė krizė. Jos pasekmės Lietuvos darbo rinkai jaučiamos ir dabar, ekonomikai pereinant į naują augimo etapą.

Ilgą laiką Europos šalys buvo kritikuojamos dėl nepakankamai išvystyto darbo rinkų lankstumo, siekiant prisitaikyti prie ekonomikos pokyčių, t. y. didėjant prekių ir paslaugų, kapitalo tiesioginių užsienio investicijų ir inovacijų kiekiui. Įmonės darbuotojams operatyviai reikia reaguoti į kintančią situaciją darbo rinkoje, kad jie galėtų laisvai konkuruoti darbo rinkoje. Vadinasi, darbo rinkos lankstumo ir užimtumo garantijų sąvoka tapo vienas svarbiausių klausimų dėl darbo rinkos reformų diskusijų, ypač XX a. 9-ajame dešimtmetyje, kai kelios Europos šalys susidūrė su aukštu ir ilgalaikiu nedarbu (Dräger, 2010). Pasak Vetlov, Virbicko (2006), lanksti darbo rinka leidžia sparčiau atkurti ekonominę pusiausvyrą, įvykus staigiam ekonominių sąlygų pasikeitimui (ekonominiam šokui). Ji sumažina valstybinio reguliavimo poreikį siekiant makroekonominio stabilumo, daro tolygesnę ekonomikos plėtrą, esant nepakankamam kitų ekonomikos savireguliacijos mechanizmų veikimui, taip sumažina ekonominius nuostolius ir padidina žmonių gerovę.

Įvertinus tai, kad darbo rinka pasižymi sudėtinga morfologine struktūra, kurioje persipina įvairių rinkų komponentai, galima teigti, kad jos funkcionavimą lemia sąveika tarp įvairių rinkos segmentų, sektorių, besiskiriančių tarpusavyje regioniniu, demografiniu, socialiniu, profesiniu, kvalifikaciniu ir kt. požymiais. Darbo rinka, veikiama ekonominių, socialinių, politinių jėgų, yra skaidoma į atskirus segmentus (dalines darbo rinkas), skirtingai funkcionuojančius ir savitai reaguojančius į aplinkos pokyčius (Martinkus, Stoškus, Beržinskienė, 2009). Nors Lietuva yra nedidelė šalis, tačiau teritoriniu principu susidarę darbo rinkos segmentai yra pakankamai skirtingi. Tai rodo ir depresinių regionų (skirtingi tyrėjai jiems priskiria nuo 10 iki 17 šalies rajonų) gausa, problemų gilumas ir pastovumas laiko atžvilgiu.

Kabaila (1999), analizuodamas Lietuvos darbo rinką, teigė, kad ji skiriasi nuo išsivysčiusių šalių tuo, kad jai būdinga nedidelė gyventojų migracija tarp atskirų Lietuvos rajonų. Šio reiškinio priežastys yra tiek turtinės (nuosavybė), tiek psichologinės (įprasta aplinka, šeima), tiek ekonominės (dabartiniu metu itin brangios persikėlimo sąnaudos), taip pat žemas, paly-

ginti su ekonomiškai išsivysčiusiomis šalimis, darbo užmokestis. Dėl to susiformavo skirtingas socialinės apsaugos poreikis įvairiuose teritoriniuose šalies vietuose.

Lietuvos ir Šiaulių miesto darbo rinkos pokyčiai 2004–2009 m.: lyginamoji analizė

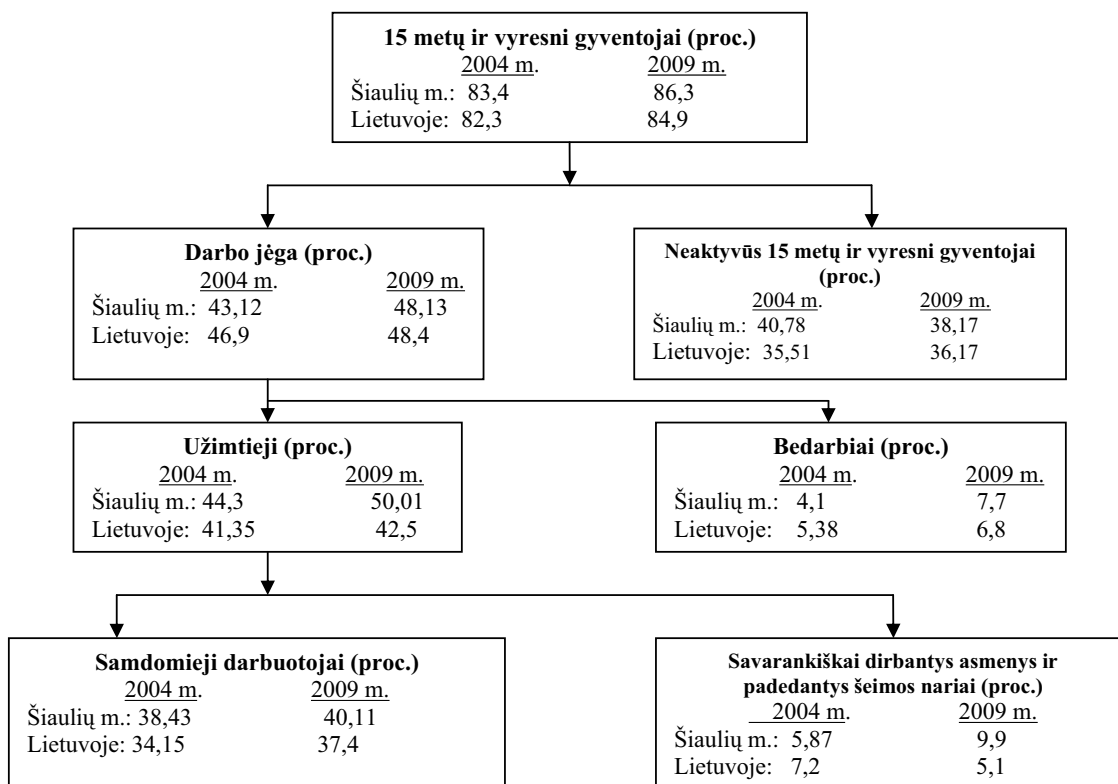
Viena svarbiausių darbo rinkos savybių yra gyventojų aktyvumas, kuris mokslinėje literatūroje analizuojamas kaip darbingo amžiaus (15–64 metų) ekonomiškai aktyvių gyventojų (darbo jėgos) ir tos pačios amžiaus grupės gyventojų skaičiaus santykis (Vetlov, Virbickas, 2006).

Darbo jėgos kiekis bei paklausa parodo, kiek ir kokios kvalifikacijos, amžiaus, patirties ir kt. darbuotojų darbo rinka gali pasiūlyti ir kiek darbuotojų gali būti įdarbinta. Gyventojų aktyvumas neatsiejamas nuo darbo rinkos paklausos ir pasiūlos, tačiau jis yra veikiamas daugelio veiksnių ir gali gerokai padidinti arba sumažinti užimtų žmonių skaičių. Didėjant gyventojų aktyvumui, keičiasi situacija darbo rinkoje: esant palankioms sąlygoms, daugiau pensinio amžiaus ar dėl

įvairių priežasčių negalinčių dirbti visą darbo dieną žmonių įtraukiama į darbo rinką, ir priešingai: mažėjantis gyventojų aktyvumas lemia mažesnę darbingo amžiaus gyventojų užimtumą.

Gyventojų aktyvumas Šiaulių mieste 2004–2009 m., kaip ir šalies ekonominė situacija, išgyveno tris ekonomikos gyvavimo ciklus (augimą, brandą ir nuosmukį). Keičiantis šalies ir miesto ekonominei situacijai, keitėsi gyventojų aktyvumas darbo rinkoje.

Analizuojant 15 metų ir vyresnių gyventojų skaičiaus pokyčius Šiaulių mieste 2004–2009 m. nustatyta, kad šių gyventojų sumažėjo 2,662 tūkst. Tai susiję su gyventojų tarptautine ir vidine migracija, gyventojų senėjimo problema bei socialine-ekonominė šalies politika. Tačiau vertinant santykį su bendru gyventojų skaičiumi, 2009 m. (žr. 1 pav.) jis padidėjo, lyginant su 2004 m. (Lietuvoje padidėjo 2,9 proc., Šiauliuose – 2,6 proc.). Tai rodo, kad gyventojų struktūroje vyko pokyčių: 15 metų ir vyresnių gyventojų daugėjo, o jaunesnių kaip 15 metų Šiaulių miesto gyventojų sparčiai mažėjo. Šis procesas Šiaulių mieste yra dar spartesnis nei vidutiniškai Lietuvoje.

1 pav. Gyventojų aktyvumas Lietuvoje ir Šiaulių mieste 2004 ir 2009 m. (proc.)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidinio „Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas“ (2005, 2009) duomenimis.

Vertinant darbo jėgos pokyčius 2004–2009 m., reikia pažymėti, kad Šiaulių mieste darbo jėgos rodiklis padidėjo 5 proc., kai tuo tarpu Lietuvoje vidutiniškai padidėjo vos 1,5 proc. Neaktyvūs 15 metų ir vyresni gyventojai Šiaulių mieste 2004 m. sudarė beveik pusę

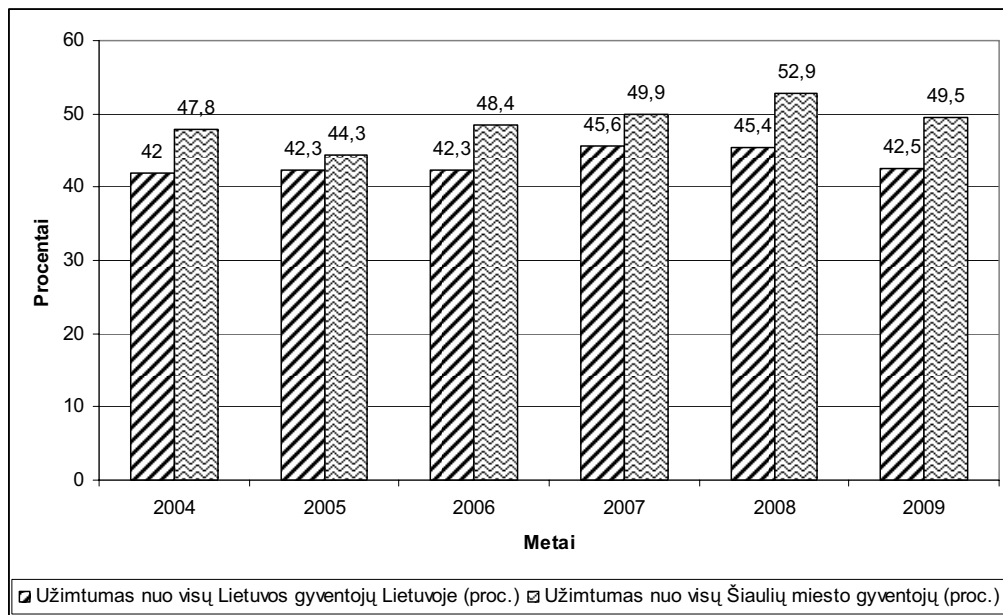
visų gyventojų – 5,27 proc. daugiau nei vidutiniškai Lietuvoje, tačiau 2009 m. šis skirtumas sumažėjo iki 2 proc. Tai rodo, kad Šiaulių miesto gyventojų aktyvumas darbo rinkoje didėjo ir tapo artimas Lietuvos vidurkiui, tačiau šis procesas buvo netolygus. Pavyz-

džiui, per 2008 m., kai darbo jėga šalyje vidutiniškai išaugo 1,1 proc., Šiaulių mieste ji sumažėjo 2,9 proc. Tai gali būti siejama su vidine ir išorine gyventojų migracija, netolygiu regioniniu išsivystymu ir netolygia ekonomine situacija teritoriniuose darbo rinkos segmentuose.

Darbo jėgos pokyčiai Lietuvoje skiriasi nuo situacijos Šiaulių mieste, nors pastebima bendra darbo jėgos didėjimo tendencija. 2005–2007 m. Šiauliuose augant darbo jėgos rodikliui vidutiniškai 2,9 proc. per metus, kasmet 1,6 proc. mažėjo neaktyvių 15 metų ir vyresnių gyventojų. Tai rodo, kad vis daugiau neaktyvių gyventojų išsidarbino, o likusi darbo jėga galėjo būti pritraukta iš kitų šalies regionų. Ryškiausi pokyčiai buvo nustatyti 2008 m., kai šalies darbo jėgos augimas padidėjo 1,1 proc., o Šiaulių mieste sumažėjo 2,94 proc. Tai gali būti siejama su vidine (į kitus šalies regionus) ir išorine (į užsienio šalis) darbingo

amžiaus gyventojų emigracija, didesnio darbo užmokesčio lūkesčiais sparčiau besivystančiuose šalies miestuose ir užsienio šalyse. Per 2009 m. neaktyvių 15 metų ir vyresnių gyventojų skaičius Šiaulių mieste didėjo 4,2 proc. sparčiau nei vidutiniškai šalyje. Šios situacijos priežastis galėjo būti ne tik miesto įmonių bankrotai, bet ir kituose regionuose darbo netekę ir į Šiaulius grįžę gyventojai.

Ekonominės-socialinės politikos efektyvumas pasireiškia užimtumo didėjimu šalyje. Užimtumą skatinančių veiksnių yra keletas: šalies ūkio ekonomikos plėtra, išaugę investicijų srautai į šalį bei inovacijų diegimą įmonėse ir kt. Tačiau 2005–2008 m. Lietuvos darbo rinkai buvo būdinga situacija, kai dėl spartaus ekonomikos augimo sumažėjus nedarbui ir išaugus gyventojų migracijai, darbo rinkoje daugėjo neužpildytų darbo vietų, gyventojų užimtumas kasmet didėjo (žr. 2 pav.).

2 pav. Užimtumas Lietuvoje ir Šiauliuose nuo visų Lietuvos ir Šiaulių miesto gyventojų 2004–2009 m. (proc.)

Šaltinis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės gyventojų užimtumo tyrimo 2004–2009 m. duomenys.

Analizuojant gyventojų užimtumo rodiklius pastebėta, kad Šiaulių mieste užimtumas augo 3,2 proc. sparčiau nei bendras Lietuvos gyventojų užimtumas. 2008 m. pusė visų Šiaulių miesto gyventojų dirbo visą ar nevisą darbo dieną. Šis rodiklis buvo 7,5 proc. didesnis nei vidutiniškai Lietuvoje. Šį reiškinį galima sieti su naujų verslo subjektų steigimu, darbo biržos organizuojamų aktyvių darbo rinkos programų efektyvumu ir emigracija. Staigus užimtumo mažėjimas pastebimas 2009 m., kai šis rodiklis šalyje sumažėjo 2,9 proc., lyginant su 2008 m., Šiauliuose – 3,4 proc. Tokį užimtumo pasikeitimą lėmė ekonomikos nuosmukis šalyje, sumažėjusi paklausa vidaus rinkoje, sugriežtėjusi išduodamų verslo paskolų sistema. Ga-

lima teigti, jog Šiaulių miesto gyventojų užimtumo rodiklis jautriau reaguoja į ekonominės situacijos pokyčius nei vidutinis Lietuvos gyventojų užimtumas. Ekonomikos augimo laikotarpiu ši situacija rodo didesnę Šiaulių miesto darbo rinkos lankstumą, tačiau ekonomikos nuosmukio sąlygoms padidina valstybinio reguliavimo poreikį siekiant užtikrinti gyventojų gerovę.

Eurostat duomenimis, Lietuvoje užimtumo lygis buvo mažiausias ES šalyse. Lyginant ES-27 šalių užimtumo lygio vidurkį su Lietuvos, šalyje užimtumas yra 1,72 proc. mažesnis nei ES-27 ir 3,42 proc. mažesnis nei ES-15 šalių. Iš 2004 m. į ES įstojusių šalių 2009 m. mažiausias užimtumas buvo Maltoje

(54,2 proc.), Lenkijoje (59,3 proc.). Nagrinėjant ES senbuves pastebima, jog didžiausias užimtumas yra Nyderlanduose (77 proc.) ir Danijoje (73 proc.).

Nagrinėjant užimtumą pagal atskiras veiklas, pastebima tendencija, jog užimtųjų žemės ūkyje, medžioklėje, žuvininkystėje sumažėjo dvigubai. Ekonomikos nuosmukis paveikė darbuotojų užimtumo pasiskirstymą tarp įvairių ūkio sektorių.

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2004 m. Lietuvoje (taip pat ir Šiaulių apskrityje) daugiausia užimtųjų dirbo paslaugų sektoriuje. 2004–2009 m. dirbančiųjų skaičius paslaugų sektoriuje Šiaulių apskrityje vidutiniškai per metus didėjo 0,36 proc. lėčiau nei vidutiniškai Lietuvoje.

Nagrinėjant užimtųjų skaičiaus pokyčius 2004–2008 m., kituose ūkio sektoriuose pastebima tendencija, jog augant šalies ekonomikai, užimtumas pramonės sektoriuje mažėjo, tačiau Šiaulių apskrityje pastebima priešinga tendencija. 2005–2007 m. Šiaulių apskrityje užimtųjų pramonės sektoriuje vidutiniškai daugėjo po 6,3 proc. kasmet, o Lietuvoje dirbančiųjų šiame sektoriuje kasmet mažėjo vidutiniškai po 0,8 proc. 2009 m. Šiaulių apskrityje užimtųjų pramonės sektoriuje sumažėjo 10,6 proc. daugiau nei Lietuvoje. Tai rodo, kad auganti šalies ekonomika buvo labiau orientuota į paslaugų sektorių, o mažėjant gamybos apimtims ir traukiantis eksportui, daugiausia užimtųjų neteko pramonės sektorius.

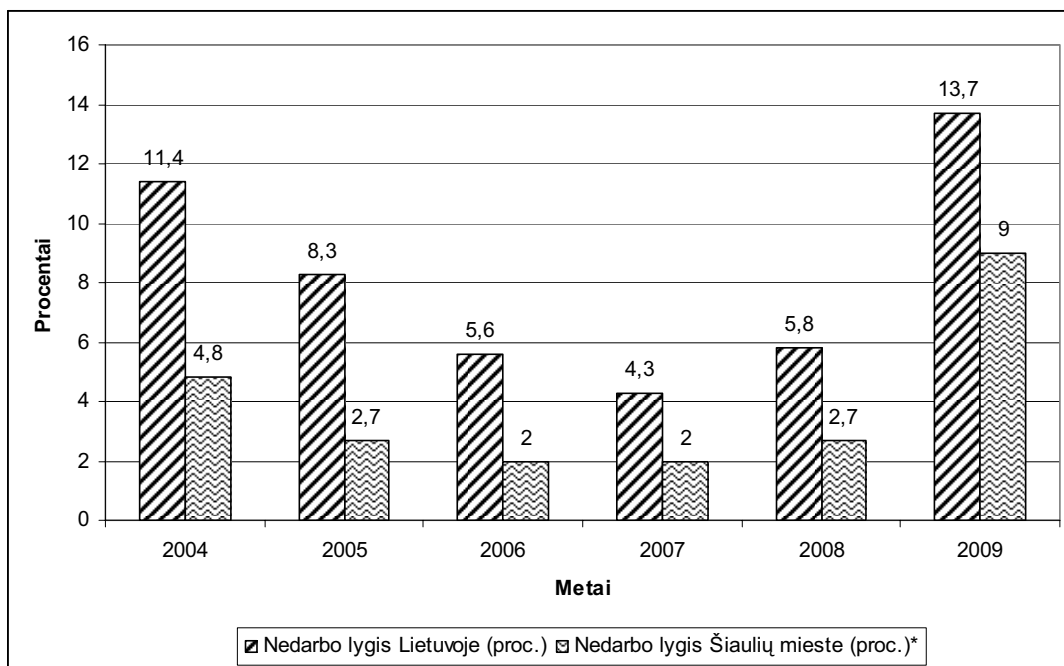
Užimtųjų skaičius Šiaulių apskrities statybų sektoriuje augo netolygiai. Ekonomikos augimo laikotarpiu statybų paklausa sparčiai didėjo dėl nekilnojamojo

turto paskolų sukkelto bumo: 2006–2008 m. dirbančiųjų statybos sektoriuje vidutiniškai per metus išaugo 3,6 proc., kai šis augimas Lietuvoje siekė 6,8 proc. Galima teigti, kad Šiaulių apskritis yra mažiau patraukli investicijoms į nekilnojamąjį turtą tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims ir atitinkamai kuria mažiau naujų darbo vietų šiame sektoriuje. Tačiau darbo rinkos požiūriu situacija buvo palankesnė Šiaulių miestui, nes darbo rinka mažiau nukentėjo nuo statybos sektoriaus darbų apimtys staigaus sumažėjimo.

Užimtumas žemės ūkyje yra netolygiai pasiskirstęs Lietuvos apskrityse, netolygūs buvo ir jo pokyčiai. Šiaulių apskrityje dirbančiųjų žemės ūkyje per 2004 m. padidėjo 4 proc., o Lietuvoje sumažėjo 11,7 proc.

2007–2013 m. Lietuvoje yra vykdoma nacionalinė kaimo plėtros programa, kurios tikslas – skatinti kaimo verslų plėtra kaimiškose vietovėse ir didinti užimtumą bei suteikti paramą ūkininkams. Šios programos efektyvumą galima susieti su užimtumo didėjimu 2009 m. Šiaulių apskrityje ir Lietuvoje. Užimtumas šalies žemės ūkyje per 2009 m. didėjo 4 proc. sparčiau nei Šiaulių apskrityje. Tačiau pastebėta, kad Šiaulių apskrityje visais analizuojamo laikotarpio metais žemės ūkyje dirbo trečdaliu daugiau dirbančiųjų nei vidutiniškai Lietuvoje.

Vienas svarbiausių šalies ūkio vystymosi ir darbo rinkos rodiklių yra nedarbas. Nedarbo lygis apibūdina šalies ekonomikos, ciklinius pokyčius. 2004–2007 m. augant šalies ekonomikai nedarbo lygis turėjo tendenciją mažėti, ir priešingai: susitraukiant šalies ekonomikai, nedarbo lygis šalyje gerokai išaugo (žr. 3 pav.).

3 pav. Nedarbo lygio pokyčiai Lietuvoje ir Šiaulių mieste 2004–2009 m. (proc.)

* Lietuvos darbo biržos duomenys

Šaltinis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateikiami pagrindiniai 2004–2009 m. ekonominės ir socialinės raidos rodikliai ir Lietuvos darbo biržos duomenys.

Analizuojant Lietuvos gyventojų nedarbo lygio tendencijas, pastebima, kad nuo 2004–2007 m. nedarbo lygis vidutiniškai mažėjo po 2,4 proc. kasmet. Tam įtakos turėjo darbo jėgos emigracija į ES šalis. Statistikos departamento duomenimis, 2004–2007 m. išvykimą į kitas užsienio šalis deklaravo daugiau kaip 134,9 tūkst. gyventojų. Tačiau atsigaunanti šalies ekonomika, kai metinis BVP augimas siekė 7 proc., verslo įmonių skaičiaus didėjimas, galimybė pasinaudoti ES struktūrinių fondų lėšomis steigiant naujas darbo vietas, taip pat sumažino nedarbą. 2008 m. lėtėjant šalies ekonomikos augimui ir pasaulio rinkose vis labiau reiškiantis finansų krizės padariniams, Lietuvoje nedarbo lygis išaugo 1,5 proc. 2009 m. nedarbo lygis išaugo iki 13,7 proc. Tai 2,4 karto didesnis nedarbas nei 2008 m., jam įtakos turėjo verslo įmonių bankrotai (per 2009 m. Lietuvoje bankrutavo 1 843 įmonės, t. y. 92,6 proc. daugiau nei 2008 m.), gamybos apimčių mažėjimas. Darbuotojų atleidimai dar labiau skatino pesimistines nuotaikas darbo rinkoje, todėl galimai daugėjo nelegaliai dirbančių darbuotojų.

Jei lyginti Lietuvos ir Šiaulių miesto nedarbo lygio pokyčius, galima pastebėti bendrą tendenciją, kad nedarbo lygis Šiaulių mieste visu analizuojamu laikotarpiu buvo daugiau kaip du kartus mažesnis nei vidutiniškai Lietuvoje. 2004–2007 m. nedarbo lygis

mažėjo, tačiau mažėjimo tempai Lietuvos mastu buvo 4,55 proc. lėtesni nei Šiaulių mieste. 2008–2009 m. pastebima analogiška situacija: nedarbo lygiui augant visoje šalyje, Šiaulių mieste šis pokytis buvo 3,5 proc. mažesnis nei vidutiniškai Lietuvoje.

Bedarbių skaičiaus augimas yra opi problema, kuri taip pat gali būti siejama su netolygiu šalies ekonominiu vystymusi. Lietuvos darbo biržos¹ duomenimis, šalyje 2009 m. bedarbių skaičius siekė 268,8 tūkst., t. y. 2,8 karto daugiau nei 2008 m. pabaigoje, tad kas dvyliktas darbingo amžiaus (15–64 m.) gyventojas neturėjo darbo. Vidutiniškai Lietuvoje 2004–2009 m. bedarbių skaičius augo 14,8 proc. kasmet, o Šiaulių mieste – 29,1 proc.

Atlikus užimtumo ir bedarbių skaičiaus kaitos 2003–2009 m. koreliacinę analizę, Lietuvos mastu nustatytas labai stiprus atvirkštinis ryšys, t. y. augant šalyje užimtų gyventojų skaičiui, bedarbių skaičius turi tendenciją mažėti (žr. 2 lent.). Tačiau vertinant užimtumo įtaką bedarbių skaičiui Šiaulių mieste, nustatyta, kad ryšys tarp šių rodiklių yra labai silpnas. Todėl galima konstatuoti, kad Šiaulių mieste bedarbių skaičius kito nepriklausomai nuo užimtumo pokyčių, t. y. jam galėjo įtaką daryti kiti veiksniai, tokie kaip vidinė ir išorinė gyventojų migracija.

2 lentelė

Ryšys tarp užimtumo lygio ir bedarbių skaičiaus pokyčio Lietuvoje ir Šiaulių mieste 2004–2009 m.

				Statistinio ryšio pobūdis	Tiesinės regresijos lygtis
	<i>r</i>	<i>R</i> ²	<i>t_r</i>		
Lietuvoje	-0,97176	0,9443	8,15	Atvirkštinis	$y = -1,1501x + 1830,6$
Šiaulių mieste	-0,2124	0,0452	0,48	Atvirkštinis	$y = -0,1803x + 14,901$

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateikiamus pagrindinius 2004–2009 m. ekonominės ir socialinės raidos rodiklius.

Įvertinus gyventojų užimtumo ir nedarbo lygio pokyčius analizuojamu laikotarpiu, galima teigti, kad Šiaulių miesto darbo rinkai būdingas didesnis lankstumas nei bendrai Lietuvos darbo rinkai. Tai rodo ekonomikos pakilimo laikotarpiu sparčiai augęs užimtumas net esant dideliems gyventojų emigracijos srautams. Nėra pakankamai duomenų, kad būtų galima tiksliai patvirtinti šį faktą, tačiau į darbo rinką galėjo būti įtraukti kitų miestų ir regionų gyventojai bei riboto darbingumo (pensininkai, neįgalieji) Šiaulių miesto gyventojai. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu užimtumas mažėjo sparčiau nei vidutiniškai Lietuvoje, tačiau nedarbo lygis buvo mažesnis ir augo lėčiau. Ši situacija leidžia manyti, kad ekonominės recesijos laikotarpiu iš Šiaulių darbo rinkos pasitraukė daugiau kitas su darbo užmokesčiu nesusijusias pajamas (pvz., pensijas) gaunančių gyventojų. Dėl šios priežasties nedarbo lygis mieste smarkiai nepadidėjo.

Šiaulių darbo biržos² duomenimis, 2004–2006 m. bedarbių vidutiniškai mažėjant po 31,78 proc. kasmet, gaunamų socialinių pašalpų skaičius 1 000 Šiaulių miesto gyventojų vidutiniškai per metus sumažėjo 41,13 proc. Išaugus bedarbių skaičiui 2,36 karto 2009 m., socialinių pašalpų, tenkančių 1 000 Šiaulių miesto gyventojų, augimas padidėjo tik 2,1 karto. Todėl galima teigti, jog bedarbių skaičiaus augimas yra 21,5 proc. spartesnis nei gaunamų socialinių pašalpų skaičius 1 000 gyventojų. Tai rodo, kad valstybės taikytos darbo neturinčių gyventojų paramos priemonės nebuvo pakankamos.

Samdomų darbuotojų nuo visų Šiaulių miesto gyventojų darbo rinkoje iki 2008 m. augo vidutiniškai

¹ http://www.ldb.lt/Informacija/Apie/Documents/ataskaita_2009.pdf

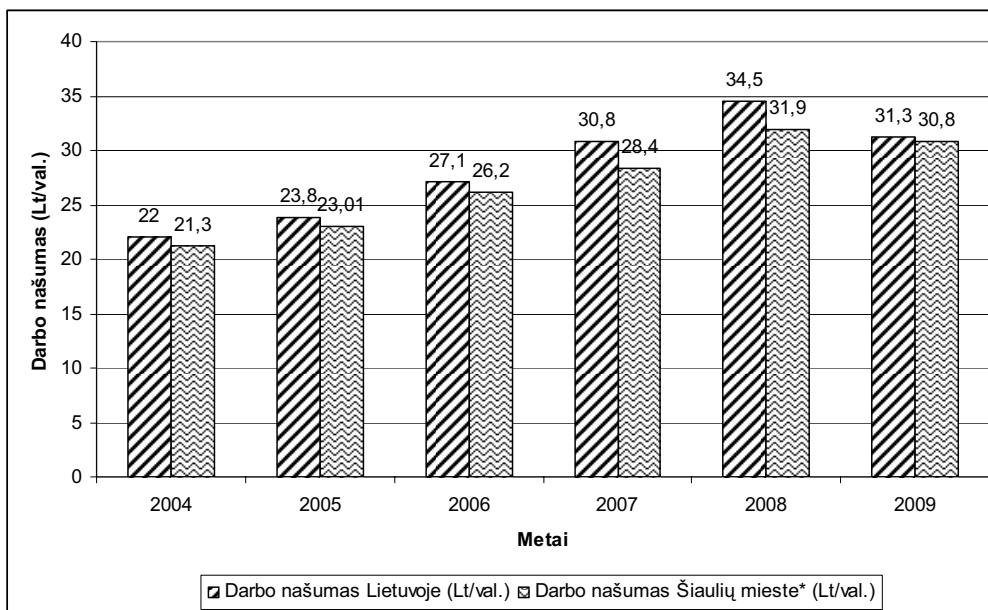
² <http://www.ldb.lt/TDB/Siauliai/Apie/Puslapiai/Dokumentai.aspx>

po 4,5 proc. kasmet. Plečiantis darbo rinkai, didėjo gyventojų aktyvumas, taip pat daugėjo naujų darbo vietų ir darbo jėgos poreikis. Samdomų darbuotojų skaičius Lietuvoje, pasiekęs viršūnę 2008 m. viduryje, jau tą pačių metų pabaigoje buvo 2,8 proc. mažesnis nei prieš metus. 2009 m. sumažėjo 7,4 proc. Lietuvos darbo rinkoje didelė samdomų darbuotojų pasiūla gerokai sumažino darbo kainą, krizės laikotarpiu praradę darbą ir nerandantys, kur save realizuoti, darbuotojai tampa socialinės rizikos šaltiniu.

2009 m. samdomi darbuotojai sudarė 97,3 proc. visų darbo rinkos dalyvių ir tik 2,7 proc. – verslininkai. Lyginant 2004–2007 m. Šiaulių mieste samdomų darbuotojų ir savarankiškai dirbančių ar padedančių šeimos nariams darbuotojų skaičiaus pokyčius, pastebima, jog samdomų darbuotojų skaičiaus augimas siekė 4,5 proc. kasmet, o savarankiškai dirbančių asmenų ar padedančių šeimos nariams darbuotojų skaičiaus vidutiniškai per metus mažėjo po 1,2 proc. Lietuvoje pastarųjų darbuotojų skaičius vidutiniškai sumažėjo dar daugiau – 7,5 proc. Samdomų darbuotojų skaičiaus pokyčiai Lietuvoje ir Šiaulių mieste buvo panašūs.

Darbo našumas šalyje apibūdina šalies konkurencingumą su kitomis valstybėmis. Viena darbo rinkos problemų – žemas darbo našumas. Pagal šį rodiklį Lietuva gerokai atsilieka tiek nuo senųjų, tiek nuo naujųjų ES narių. Darbo našumo pokyčiai šalyje ir Šiaulių mieste vaizduojami 4 paveiksle.

Darbo našumas šalyje apibūdina šalies konkurencingumą su kitomis valstybėmis. Viena darbo rinkos problemų – žemas darbo našumas. Pagal šį rodiklį Lietuva gerokai atsilieka tiek nuo senųjų, tiek nuo naujųjų ES narių. Darbo našumo pokyčiai šalyje ir Šiaulių mieste vaizduojami 4 paveiksle.

4 pav. Darbo našumas Lietuvoje ir Šiaulių mieste 2004–2009 m. (Lt / val.)

Šaltinis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateikiami pagrindiniai 2004–2009 m. ekonominės ir socialinės raidos rodikliai.

Analizuojant darbo našumą 2005–2008 m., pastebima tendencija, kai Lietuvoje vidutiniškai darbo našumas augo lėčiau (4 proc.) nei darbo užmokestis ir BVP. Pasaulinė finansų krizė pakeitė našumą keletą metų iš eilės sparčiai augusiose šalių ekonomikose, taip pat ir Lietuvoje. 2009 m. darbo našumo mažėjo 9,27 proc., o atskirų ūkio šakų rodiklius smarkiai veikė gaminamos produkcijos kainų korekcijos. Dėl to darbo našumas gerokai sumažėjo chemikalų ir chemijos produktų gamyboje (-34 proc.), kasyboje (-30 proc.), rafinuotų naftos produktų pramonėje (-17 proc.).

Apibendrinant galima teigti, kad darbo našumas yra svarus darbo rinkos rodiklis, kuris parodo ne tik darbo rinkos konkurencingumą, bet ir vykstančius ekonominius pokyčius šalyje. Vertinant darbo našumo pokyčius šalyje ir Šiaulių mieste 2004–2009 m., pastebima, jog Šiaulių mieste darbo našumas augo 1,2 proc. lėčiau nei šalyje, o tai gali būti siejama su

ūkio subjektų kapitalo imlumo, investicijų ir darbo rinkos plėtros skirtumais.

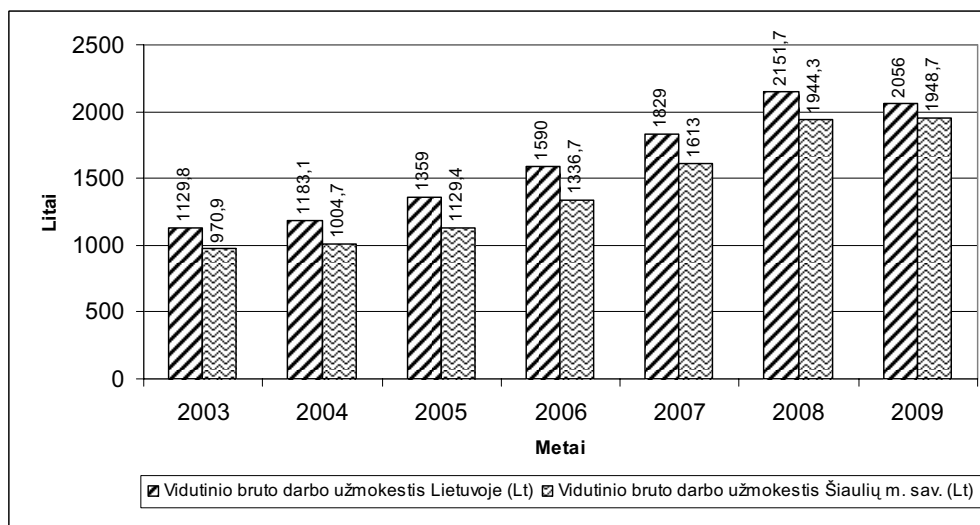
Apmokėjimas už darbą visuomet buvusi aktuali ekonominė ir teisinė problema. Ekonomistai, profesinių sąjungų atstovai ir politikai teigia, kad žino, kokio dydžio atlyginimas už darbą yra teisingas. Tačiau realybė tokia, kad gaunamo darbo užmokesčio lygis skiriasi ne tik įvairiose šalyse, bet ir pagal šakas, profesijas ir net tos pačios profesijos viduje ar net tos pačios šalies atskirose apskrityse ar savivaldybėse.

Lietuvoje 2005–2008 m. vidutiniškai per metus bruto darbo užmokestis didėjo 9,3 proc. (žr. 5 pav.). Šis spartus darbo užmokesčio augimas susijęs su darbo jėgos paklausos trūkumu statybos, nekilnojamojo turto, paslaugų sektoriuje, augančios ekonomikos ir kylančios infliacijos. 2008 m. lėtėjantis realaus darbo užmokesčio augimas sulėtino darbo sąnaudų augimo tempus. 2009 m. darbo užmokesčio augimas sulėtėjo,

ypač statybų ir finansinio tarpininkavimo sektoriuose, kuriuose atlyginimų augimas pastaraisiais metais buvo sparčiausias.

Privačiame sektoriuje analizuojamu laikotarpiu vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokeskis buvo

12,6 proc. mažesnis nei valstybės sektoriuje, nes jame minimalią algą gauna daugiau darbuotojų nei valstybiniame. Perteklinė darbo jėga pasiūla rinkoje 2009 m. sudarė sąlygas mažėti darbo užmokesčiui – pirmą kartą nuo 2000 m.

5 pav. Vidutinio bruto darbo užmokesčio pokyčiai Lietuvoje ir Šiaulių mieste 2004–2009 m. (Lt)

Šaltinis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateikiami pagrindiniai 2004–2009 m. ekonominės ir socialinės raidos rodikliai.

Analizuojant darbo užmokesčio pokyčius Lietuvoje ir Šiaulių mieste, nustatyta, kad 2004–2009 m. bruto darbo užmokesčio prieaugis Šiauliuose buvo 1,85 proc. spartesnis nei vidutiniškai Lietuvoje. Be to, 2009 m. Šiaulių mieste bruto darbo užmokeskis vis dar augo iki 0,23 proc., o Lietuvoje šis rodiklis sumažėjo 4,5 proc. Galima teigti, jog mažėjant vidutiniam darbo užmokesčiui šalyje, Šiaulių mieste jis beveik nepakito ir liko stabilus.

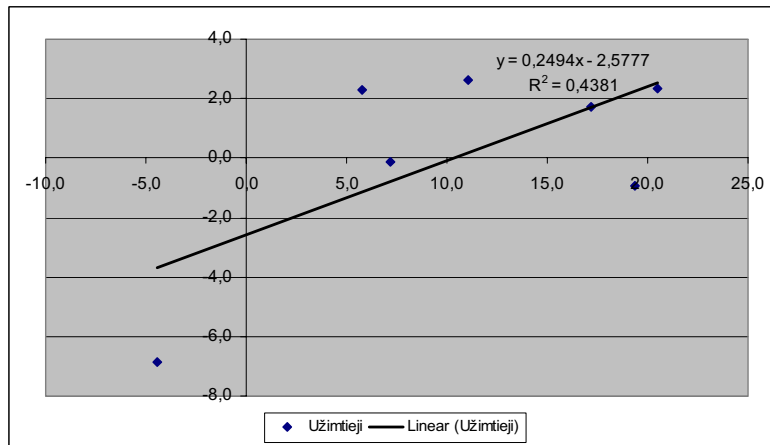
Palyginti su kitomis Baltijos šalimis, Lietuvoje vidutinis atlyginimas 2009 m. buvo mažiausias: Latvijoje vidutinis atlyginimas prieš mokesčius sumažėjo 6,4 proc. ir siekė 456 latų, arba 2 221 litą, o Estijoje vidutinė alga, atskaičius mokesčius, per metus sumažėjo 5,6 proc. ir sudarė 11 700 Estijos kronų, arba 2 574 litus. Šioje šalyje atlyginimai yra didžiausi iš trijų Baltijos valstybių.

Lietuvos ir Šiaulių miesto darbo rinkos vertinimas makroekonominės situacijos kontekste

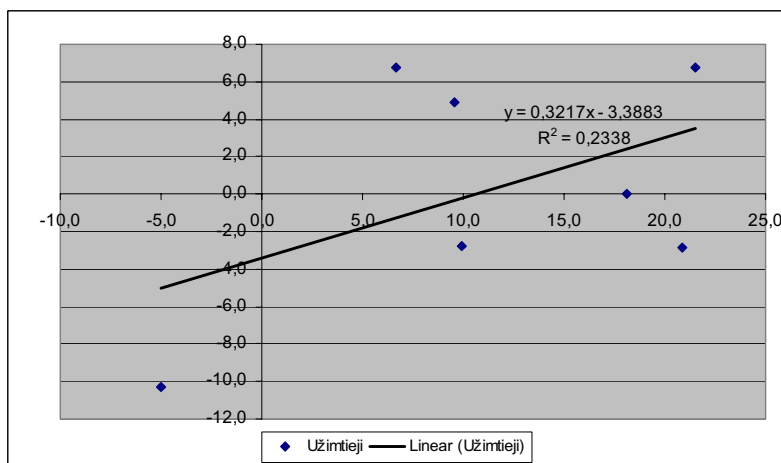
Darbo rinkos poveikis šalies ekonomikai gali būti įvertinamas analizuojant darbo rinkos ir makroekonominių rodiklių kaitą, nustatant šių rodiklių ryšius ir jų reikšmingumą. Ryšiams nustatyti taikyta koreliacinė-regresinė analizė, o nustatytų ryšių reikšmingu-

mas patikrintas Stjudento kriterijumi. Darbo rinkos pokyčiams 2004–2009 m. tirti ir vertinti pasirinkti tokie rodikliai: užimtumas, bedarbių skaičius, jaunimo nedarbas, darbo jėga, emigracija. Analizuojami ir pagrindiniai makroekonominiai rodikliai: BVP, tenkantis vienam gyventojui, bruto darbo užmokeskis ir eksportas, kurie geriausiai atspindi ekonominę situaciją šalyje ir Šiaulių mieste.

Kaip jau buvo minėta, viena svarbiausių darbo rinkos charakteristikų yra jos lankstumas, t. y. gebėjimas susireguliuoti po ekonominių svyravimų. Tyrime atlikta darbo užmokesčio ir užimtumo pokyčių regresinė analizė, kuria siekta nustatyti darbo užmokesčio (kaip darbo rinką charakterizuojančio rodiklio) lankstumą. Darbo užmokesčio lankstumas rodo realiojo ir (arba) nominaliojo darbo užmokesčio jautrumą užimtumo nuokrypams nuo pusiausvyros (Vetlov, Virbikas, 2006). Lyginant šių kintamųjų tiesinės regresijos linijų pasvirimus (Lietuvoje – 0,25, Šiaulių apskrityje – 0,32) matyti, kad darbo užmokeskis yra šiek tiek lankstesnis Šiaulių apskrityje (žr. 6 ir 7 pav.), t. y. jautriau reaguoja į gyventojų užimtumo pokyčius. Tikslesnį rezultatą galėtų parodyti realaus darbo užmokesčio kaitos analizė, tačiau tokius duomenis Lietuvos statistikos departamentas pateikia tik nuo 2007 m.

6 pav. Nominaliojo darbo užmokesčio ir užimtųjų skaičiaus kaita Lietuvoje 2003–2009 m.

7 pav. Nominaliojo darbo užmokesčio ir užimtųjų skaičiaus kaita Šiaulių apskrityje 2003–2009 m.

Darbo jėgos skaičiaus pokyčiai turi įtakos darbo rinkos struktūrai ir užimtumui. Emigracija siejama su darbo rinkos būkle – gyventojų užimtumo, nedarbo, pajamų lygiu, socialinėmis garantijomis, taip pat

bendromis šalies ūkio vystymosi tendencijomis. 4 lentelėje pateiktas koreliacinis ryšys tarp darbo jėgos ir emigracijos pokyčių.

4 lentelė

Ryšys tarp darbo jėgos bei emigracijos Lietuvoje ir Šiaulių mieste 2004–2009 m.

				Statistinio ryšio pobūdis	Tiesinės regresijos lygtis
	r	R ²	t _r		
Lietuvoje	-0,85	0,7225	3,6	Tiesioginis	$y = 1131,7x + 12069$
Šiaulių mieste	-0,69	0,4761	2,13	Tiesioginis	$y = -0,0411x + 3,1727$

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateikiamus pagrindinius 2004–2009 m. ekonominės ir socialinės raidos rodiklius.

Analizės rezultatai rodo, kad tarp darbo jėgos ir emigracijos nustatyta atvirkštinė priklausomybė, t. y. emigracijai didėjant, darbo jėgos skaičius mažėja, ir priešingai. Vertinant rodiklių reikšmingumą pastebima, kad Lietuvoje darbo jėgos pokyčiai yra glaudžiau susiję su emigracija ($r = -0,85$) nei Šiaulių mieste ($r = -0,69$). Šie tyrimo rezultatai suponuoja prielaidą, kad Šiaulių mieste darbo jėgos pokyčius reikšmingai veikia ne tik išorinė, bet ir vidinė darbingo amžiaus

gyventojų emigracija, kasmet ilginamas darbinis amžius.

Darbo užmokestis yra svarbiausias pajamų šaltinis, tiesiogiai veikiantis darbuotojo gyvenimo lygį, nes nuo darbo užmokesčio dydžio priklauso socialinė žmogaus padėtis visuomenėje. Jei gaunamas atlygis netenkina darbuotojo poreikių, darbuotojai priversti ieškoti darbo užsienyje ir emigruoti iš šalies.

Vidutinio darbo užmokesčio įtaka gyventojų emigracijos rodikliams Lietuvoje ir Šiaulių mieste 2004–2009 m.

				Statistinio ryšio pobūdis	Tiesinės regresijos lygtis
	r	R ²	t _r		
Lietuvoje	0,516	0,2663	1,46	Tiesioginis	y = 4,3879x + 8592,6
Šiaulių mieste	0,687	0,4727	2,11	Tiesioginis	y = 0,4513x + 320,34

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateikiamus pagrindinius 2004–2009 m. ekonominės ir socialinės raidos rodiklius.

Remiantis 5 lentelės, kurioje pateikti koreliacinės analizės rezultatai, duomenimis, galima teigti, jog tarp vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio ir emigracijos nustatytas tiesioginis ryšys, tačiau Šiaulių mieste jis yra stipresnis nei vidutiniškai Lietuvoje. Ši paradoksali situacija rodo, kad didėjantis darbo užmokestis (Šiaulių mieste jis vidutiniškai per metus augo 12,6 proc.) neskatino gyventojų neišvykti iš šalies, nes emigracija šiuo laikotarpiu taip pat didėjo. Šią situaciją galima paaiškinti tuo, kad darbo užmokesčio skirtumai Lietuvoje ir kitose ES šalyse yra to-

kie dideli, kad analizuojamu laikotarpiu fiksuojamas jo augimas šalyje ir Šiaulių mieste negalėjo sulaikyti konkurencingos darbo jėgos „nutekėjimo“. Tam įtakos galėjo turėti ir gyventojų perkamosios galios mažėjimas dėl kylančių kainų.

Bene svarbiausias šalies ekonomikos atsigavimo veiksnys yra lietuviškų prekių eksportas³. Todėl svarbu iširti, koks ryšys sieja eksporto apimtį su vidutiniu bruto darbo užmokesčiu Lietuvoje ir Šiaulių mieste (žr. 6 lent.).

Ryšys tarp vidutinio eksporto apimčių ir bruto darbo užmokesčio Lietuvoje ir Šiaulių mieste 2004–2009 m.

				Statistinio ryšio pobūdis	Tiesinės regresijos lygtis
	r	R ²	t _r		
Lietuvoje	0,90832	0,825	4,29	Tiesioginis	y = 23,669x - 629,08
Šiaulių mieste	0,55526	0,3083	4,525	Tiesioginis	y = 0,1619x + 1288,2

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateikiamus pagrindinius 2004–2009 m. ekonominės ir socialinės raidos rodiklius.

Tiriant eksporto ir vidutinio bruto darbo užmokesčio Lietuvoje ir Šiaulių mieste santikį, apskaičiuoti koreliacijos koeficientai parodė tiesioginį ryšį tarp analizuojamų rodiklių. Ryšys tarp šių rodiklių Šiaulių mieste yra vidutinio stiprumo ($r = 0,56$), o Lietuvoje – labai stiprus ($r = 0,91$). Tai rodo, kad tiek visoje šalyje, tiek Šiaulių apskrityje, didėjant eksporto apimtims, vidutinis bruto darbo užmokestis didėja. Tačiau remiantis Statistikos departamento duomenimis, eksporto apimtys, tenkančios vienam užimtam Šiaulių

apskrities gyventojui, yra beveik du kartus mažesnės nei vidutiniškai Lietuvoje. Taigi ir eksporto poveikis darbo užmokesčiui yra mažesnis.

Darbo užmokestį ir BVP sieja funkcinis ryšys, tačiau pastarąjį lemia ir kiti veiksniai, pvz.: įmonių pelnas, netiesioginiai mokesčiai ir kt. Todėl svarbu analizuoti, kaip keičiantis darbo užmokesčiui, kinta BVP. Tiesinės regresijos ir koreliacinės analizės tarp vidutinio bruto darbo užmokesčio ir BVP, tenkančio vienam gyventojui, rezultatai pateikti 7 lentelėje.

Ryšys tarp vidutinio bruto darbo užmokesčio ir BVP, tenkančio vienam gyventojui Lietuvoje ir Šiaulių mieste 2004–2009 m.

				Statistinio ryšio pobūdis	Tiesinės regresijos lygtis
	r	R ²	t _r		
Lietuvoje	0,9544	0,911	7,15	Tiesioginis	y = 0,0673x - 29,184
Šiaulių mieste	0,7924	0,6279	2,9046	Tiesioginis	y = 0,041x + 862,32

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateikiamus pagrindinius 2004–2009 m. ekonominės ir socialinės raidos rodiklius.

³ <http://www.diena.lt/naujienos/ekonomika/premjeras-vi-daus-vartojimas-ir-biudzetatsigaus-veliau-339021>

Nustatyta, kad ryšys tarp vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio ir BVP, tenkančio vienam gyventojui Lietuvoje, yra labai stiprus ($r = 0,95$), o Šiaulių mieste – stiprus ($r = 0,79$). Tai rodo, jog didėjant vidutiniam bruto darbo užmokesčiui, BVP vienam gyventojui irgi didėja. Kita vertus, didėjantis BVP sudaro geresnes sąlygas augti darbo užmokesčiui tiek versle, tiek valstybinėse institucijose. Kadangi Šiaulių mieste šių rodiklių tarpusavio sąveika yra silpnesnė, galima teigti, kad darbo užmokesčio augimas Šiauliuose turi mažiau įtakos BVP pokyčiams, o darbo užmokesčio pokyčius lemia ne tik sukuriama vertė, bet ir darbo paklausos bei pasiūlos santykis rinkoje.

Išvados

Darbo rinka, veikiama ekonominių-socialinių, politinių jėgų, yra skaidoma į atskirus segmentus, kurie skirtingai funkcionuoja ir savitai reaguoja į aplinkos pokyčius. Nors Lietuva yra nedidelė šalis, tačiau teritoriniu principu susidarę darbo rinkos segmentai yra pakankamai skirtingi. Atliktas tyrimas parodė, kad Šiaulių miesto darbo rinkai 2004–2009 m. patyrė panašius pokyčius kaip ir visos šalies darbo rinka: nors bendras gyventojų skaičius mažėjo, tačiau jų aktyvumas didėjo. Tai rodo darbo jėgos, užimtumo, samdomų darbuotojų santykiniai rodikliai. Tačiau nustatyti kai kurie skirtumai, kurie atskleidė Šiaulių miesto darbo rinkos situacijos specifiškumą analizuojamu laikotarpiu:

1. Gyventojų užimtumo svyravimai Šiaulių mieste ekonominio pakilimo ir nuosmukio laikotarpiais yra didesni nei vidutiniškai Lietuvoje. Todėl galima teigti, kad Šiaulių miesto gyventojų užimtumas jautriau reaguoja į ekonominės situacijos pokyčius nei bendras Lietuvos gyventojų užimtumas. Tai patvirtino ir nustatyti gyventojų užimtumo pokyčiai pramonės sektoriuje.
2. Išnagrinėjus gyventojų užimtumo ir nedarbo lygio pokyčius analizuojamu laikotarpiu nustatyta, kad Šiaulių miesto darbo rinkai būdingas didesnis lankstumas nei bendrai Lietuvos darbo rinkai. Ekonomikos pakilimo laikotarpiu gyventojų užimtumas, net esant dideliems gyventojų emigracijos srautams, didėjo dėl kitų miestų ir regionų bei riboto darbingumo gyventojų ištraukimo į miesto darbo rinką. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu Šiauliuose užimtumas mažėjo sparčiau nei vidutiniškai Lietuvoje, tačiau nedarbo lygis buvo mažesnis ir augo lėčiau. Šią situaciją galėjo lemti vidinė ir išorinė gyventojų migracija bei iš miesto darbo rinkos pasitraukę kitas su darbo užmokesčiu nesusijusias pajamas (pvz., pensijas) gaunantys gyventojai, kurių pasitraukimas nedidino nedarbo lygio.
3. Didesnį darbo rinkos lankstumą parodė ir glaudes-

nis vidutinio darbo užmokesčio ryšys su gyventojų užimtumo pokyčiais: didėjant vidutiniam darbo užmokesčiui Šiaulių miesto įmonėse, gyventojų užimtumas didėjo sparčiau nei vidutiniškai šalyje.

4. Užimtumo ir darbo užmokesčio rodiklių pokyčiai ekonomikai pereinant iš augimo į nuosmukio stadiją atskleidė tam tikrą Šiaulių miesto darbo rinkos inertiškumą: nors 2008 m. pabaigoje šalyje užimtumas pradėjo mažėti, tačiau Šiaulių mieste šis rodiklis keletą mėnesių vis dar augo. Tas pats pasakytina ir apie vidutinio darbo užmokesčio pokyčius – 2009 m. šalyje jau buvo pastebimos šio rodiklio mažėjimo tendencijos, o Šiaulių mieste vidutinis darbo užmokestis vis dar nežymiai augo.
5. Didėjantis darbo užmokestis analizuojamu laikotarpiu ne skatino gyventojų pasilikti, bet priešingai – didino emigrantų srautą, ypač iš Šiaulių miesto. Tai rodo, kad darbo užmokesčio skirtumai Lietuvoje ir kitose ES šalyse yra tokie dideli, kad 2004–2008 m. fiksuojamas jo augimas mūsų šalyje negalėjo sulaikyti konkurencingos darbo jėgos „nutekėjimo“.
6. Šalies gyventojų vidutinis bruto darbo užmokestis yra glaudžiau susijęs su eksporto apimčių ir BVP pokyčiais nei Šiaulių mieste, todėl galima teigti, kad jo dydį labiau lemia ne darbuotojų sukuriama vertė, bet darbo jėgos paklausos ir pasiūlos santykis tam tikru momentu bei verslo ciklą svyravimai.

Literatūra

1. Andriušaitienė, D. (2007). Depresinių šalies regionų darbo rinkos plėtra (Daktaro disertacija). Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20080108_110423-15816/DS.005.0.01.ETD> [žiūrėta 2011-11-28].
2. Bartosevičienė, V., Stukaitė, D. (2011). *Ekonominės statistikos praktikumas*. Kaunas: Technologija.
3. Beržinskienė, D., Martinkus, B., Stoškus, S. (2009). Chantes of Employment though the Segmentation of Labour Market in Baltic States. *Inžinerinė ekonomika. Kaunas: Technologija*, 3 (63), p. 41–48.
4. Dräger, V. (2010). *Economic openness, skill structure and labour market flexibility: a makro-micro approach*. Prieiga per internetą: <<http://static.sdu.dk/mediafiles//1/E/B/%7B1EB95135-B457-4F4C-90FC-CFA91BDAA11A%7Ddraeger%20paper.pdf>> [žiūrėta 2011-11-28].
5. Gražulis, V., Gruževskis B., (2009). *Characteristics of Lithuanian labour market policy development*. Prieiga per internetą: <www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/vpa/archyvas/dwn.php?id=239387> [žiūrėta 2011-11-28].
6. Kabaila, A. (1999). Regioninė šalies diferenciacija darbo užmokesčio požiūriu. *Lietuvos statistikos darbai*, 37, p. 25–31.

7. Palumickaitė, J., Matuzevičiūtė K. (2004). Darbo rinkos priemonių ekonominio efektyvumo įvertinimas Šiaulių apskrityje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. E. Galvanausko tarptautinė mokslinė konferencija* (p. 176–177). Šiauliai.
8. Rudžinskienė, R. (2008). Darbo jėgos užimtumo tendencijos Šiaulių darbo biržos pavyzdžiu. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1 (10), p. 144.
9. Stulgienė, A., Daunorienė, A. (2009). *Migracijos poveikis darbo jėgos rinkos pusiausvyrai*. Prieiga per internetą: <<http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/14/1822-6515-2009-984.pdf>> [žiūrėta 2011-11-28].
10. Šileika, A., Andriušaitienė, D. (2007). Istorinis metodologinis darbo rinkos sampratos aspektas. *Verslas: teorija ir praktika*, 8 (1), p. 19–23.
11. Vetlov, I., Virbickas, E. (2006). *Lietuvos darbo rinkos ankstumas*. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/lt/leidiniai/pinigu_studijos2006_1/vetlov.pdf> [žiūrėta 2011-11-28].
12. Lietuvos darbo biržos ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www.ldb.lt/Informacija/Apie/Documents/ataskaita_2009.pdf> [žiūrėta 2011-11-28].
13. Šiaulių darbo biržos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www.ldb.lt/TDB/Siauliai/Apie/Puslapiai/Dokumentai.aspx>> [žiūrėta 2011-11-28].
14. Bendrasis vidaus produktas (BVP). Požymiai: administracinė teritorija, metai. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>> [žiūrėta 2011-11-28].
15. Lietuvos statistikos departamentas. *Eksportas ir importas mėnesiais*. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2073>> [žiūrėta 2010-12-07].
16. Emigrantai, deklaravę išvykimą lytis, metai. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Default.asp?w=1280>> [žiūrėta 2011-11-28].
17. Užimtieji. Požymiai: administracinė teritorija. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>> [žiūrėta 2011-11-28].
18. Vidutinis bruto darbo užmokestis Šiaulių mieste. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės., Šiaulių teritorinė statistikos valdyba. Prieiga per internetą: <<http://siauliaitsv.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1875&PHPSESSID=qnpernwox>> [žiūrėta 2011-11-28].
19. Darbo našumo tenkanti vienai faktiškai dirbtai valandai. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=8076&PHPSESSID=>>> [žiūrėta 2011-11-28].
20. Aukštąjį mokslą baigusiu studentų skaičius pagal administracines teritorijas. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=M3110501&PLanguage=0&PXSID=0&ShowNews=OF>> [žiūrėta 2011-11-28].
21. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas (2005, 2009). Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?Id=1574> [žiūrėta 2011-11-28].
22. Gyventojų užimtumo tyrimo aprašymas ir apibrėžimai (2011). Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1308>> [žiūrėta 2011-11-28].

Balvočiūtė, R.

Šiauliai City Labour Market Situation in 2004 – 2009: A Comparative Analysis in the Context of Changes in Lithuanian Economy

Summary

In research and other literature increasing economic and social differences among regions are often mentioned, but in this approach labour market has been studied relatively little. One of the objectives named in the EU documents is to reduce social and economic differences among countries and to create equal living and working conditions for all inhabitants of a country. However, some features, such as greater attraction of young, educated people resulting from more rapid growth in the capital and port cities, show that regional differences do not diminish.

In many European countries and in some Lithuanian cities at the end of year 2008 some negative economic changes were felt but moods of economic growth, for some time, still were dominant in Šiauliai city. There was an inert increase in companies' turnover as well as real estate's prices and labour market felt the lack of workforce. Timely

foreseeing of potential further tendencies of economic development could have allowed to avoid or to mitigate the effects of economic recession on Šiauliai city companies and their workers. Therefore it is important to constantly analyze and evaluate Šiauliai city labour market in connection with other economic development indicators and to compare the city's economic situation with other regions of Lithuania.

Object of the research: changes in Lithuanian and Šiauliai city labour markets indicators in 2004–2009.

Aim of the research: to do a comparative analysis of Lithuanian and Šiauliai city labour markets indicators in 2004 – 2009 in the context of economic changes in Lithuania.

Objectives of the research: to discuss the conception of labour market and its main characteristics; to do a com-

parative analysis of changes in Lithuanian and Šiauliai city labour markets indicators in 2004–2009; to compare the links between indicators of Lithuanian and Šiauliai city labour markets with specific macroeconomic indicators, to reveal essential differences between these labour markets.

Methods of the research: scholarly literature analysis, systematisation, classification of statistics, structural and dynamic analysis of indicators, comparative analysis, correlation-regression analysis. Relative indicators of population activity are calculated for the total number of population, as it helps to better reflect social-economic situation in Lithuania and Šiauliai city.

The article does not deal with macroeconomic indicators such as inflation and foreign direct investments because of their indirect (inflation) or little (direct foreign investments) effect on the labour market.

The research showed that in 2004–2009 Šiauliai city labour market had experienced changes similar to those in labour market throughout Lithuania: although general population had decreased, but activity of people had increased. This is shown by relative indicators of labour force, employment, and hired workers. However, there were some differences that revealed the peculiarity of situation of Šiauliai city labour market in the analysis period:

- In Šiauliai city fluctuations in employment of people during the periods of economic boom and recession exceeded the Lithuanian average. It can therefore be concluded that employment of people in Šiauliai is more than Lithuania's average responsive to changes in economic situation. This was also confirmed by the determined changes in employment of people in industrial sector.
- During economic growth, employment in Šiauliai city grew 3.2% faster than total employment in Lithuania, but in year 2009 when situation changed dramatically, employment in the city dropped more than averagely

in Lithuania. Therefore, we can infer that employment in Šiauliai city is more sensitive to economic changes than total employment in Lithuania is. Employment changes in the industrial sector confirmed that.

- Faster emigration from Šiauliai than on average from Lithuania decreased the number of unemployment – during the period of analysis it was 2–2.5 times lower than average in the country. At the end of year 2008 employment in the country started to decrease, but in Šiauliai city this index was going up for some months. Due to economic decline unemployment in the city increased by more than 3 times (in the country: 2.2 times). This indicates a certain inertness of Šiauliai city labour market. The same can be said about changes in wages: in year 2009 tendencies of wages decrease were felt, although wages in Šiauliai were still slightly increasing.
- The quality of workforce judging from the number of students who graduated in Šiauliai for 1000 habitants is 2.6 times higher than the average in Lithuania.
- Increasing wages, during the period of analysis, did not encourage people to stay, but, on the contrary, increased the flow of emigrants, especially from Šiauliai. This suggests that differences in wages in Lithuania and in other EU countries are so great that despite increases in wages in 2004 – 2008, Lithuania could not stop the loss of skilled workforce.
- People's wages in Lithuania are closely related to changes in export volumes and GDP, therefore it can be implied that their sizes are determined not so much by value generated by employees, but by workforce demand-supply ratio at a given period as well as fluctuations of business cycles.

Keywords: labour market, activity of population, flexibility of labour market, macroeconomic indicators.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2011 m. spalio mėn.; straipsnis priimtas 2011 m. gruodžio mėn.

The article has been reviewed.

Received in October 2011; accepted in December 2011.